

harangozás, *harangszó*: a templomi [→harang](#) megszólátatása figyelmeztető jelzésül imádságra, istentiszteletre való összejövetelre vagy valamilyen baj (vihar közeledte, tűz stb.) hírüladására. - A Ny-i egyh-ban *Sabinianus* p. (ur. 604-06) rendelte el, hogy nappal 4x, éjjel 3x adjanak jelt ~sal, és hívják a híveket istentiszteletre. A K-i egyh-akban a ~ 871: terjedt el, amikor I. Orso velencei doge 12 bronz harangot ajándékozott *Baszileiosz* bizánci cs-nak (ur. 867-886), aki a [→Hagia Sophia](#) külön e célra emelt tornyába helyezte el azokat. - K- és Ny-Eu-ban lengetéssel harangoznak, amit a villamosításig a harangozó kézi erővel végezett. 1998: már szinte mindenütt mechanikusan, automatikus vezérléssel történik. Legjobb a motoros meghajtás, de Mo-on leggyakrabban az elektromágneses megoldást alkalmazzák. - Az ortodox egyh-ak befolyása alatt álló vidékeken az álló harangot az ütő mozgásával szólaltatják meg. Egyes vidékeken (pl. Angliában, Portugáliában, a Rajna vidékén) bizonyos alkalmakkor különleges ~i módokat alkalmaznak. Mo-on tűzvész, árvíz (régen ellenséges rajtaütés) esetén félreverik a harangot a lakosság riasztására. Ez abból áll, hogy nem hagyják szabadon lengeni a harangot, ami által az ütő a harangnak sorozatosan csak az egyik oldalát üti meg. Régebben, különösen a Felső-Tiszavidéken kis harangokkal szokásban volt a hármazás. Ezt úgy érik el, hogy amikor a kötél meghúzása után kezdik azt visszaengedni, még egyszer meghúzzák. Ezáltal az ütő a harang egyik oldalát egymás után kétszer üti meg. Így a harang mintegy 3/4-es ütemben szólal meg. - *A templomi ~ hagyományos alkalmi*: a szentmise kezdetekor, vasárnap és ünnepnapon háromszor (első, második ~ és be~); nagyobb ünnepek (ádvent és nagyböjt) kezdetének jelzése (szokás volt pl. hamvazószerda előtti éjszaka), körmenetek alatt, mpp. fogadásakor, az [→Úrangyala](#) imádkozására, szentmisében úrfelmutatáskor, pénteken du. 3 órákor, kolostorokban az imaórák jelzésére, nagycsütörtökön és nagyszombaton a szentmise [→Gloriája](#) alatt, amikor az Oltáriszentséget beteghez viszik, hívó halálakor ([→lélekarhang](#)), [→temetés](#)kor. Ezek mellett harangoztak a vihar közeledtekor fölkészülés végett és elhárításaként, veszedelem jelzésére. A ~ ősi idők óta véd a démonoktól, elűzi a viharfelhőt, megszünteti a járványt (pestist). - 1457 óta III. Callistus pápa utasítása értelmében a [→déli harangszó](#) Hunyadi János 1456. évi nándorfehérvári győzelmére emlékeztet. - *Az egyhjog szerint* (CIC 1917:1169.k.) a *harangjog* csak a tp-okat és a kápolnákat illette meg. Mivel a harang megszentelt tárgy, ezért csak az alábbi profán célokra lehetett igénybe venni: (1) természeti csapás idején, vészjelzőként, (2) a [→toronyórával](#) összeköttetésben: óraütésre, (3) a pp. v. az államfő bevonulása, ill. halála és temetése alkalmával, (4) áll. ünnepeken v. rendkívüli alkalmakra csak a pp. utasítására v. engedélyével. - A ~ rendjéről kizárólag az egyh. felsőbbség dönthet. Azokon a napokon, amelyeken halottakért nem szabad misét mondani, halottért harangozni sem szabad. Világi célokra csak kivételesen megengedett a ~: ha az ált. szükséglet azt megkívánja; a főpásztor különleges engedélyt adott; helyi jogszerű szokás, engedélyezett alapítvány azt megkívánja. Ha a főpásztor valamilyen nyilvános esemény miatt ~t rendel el, akkor a szerzetesrendeknek is ahhoz kell tartaniok magukat. Ált. istentiszteleti tilalom idején a ~ is tilos. - A ~ alatt régi szokás szerint a nők keresztet vetnek magukra, a férfiak leveszik kalapjukat és legalábbis felfohászkodnak. -

Harangozási szokások

A honlap harangismertetőiből jól kitűnik, hogy az ország templomtornyai sok szép öntészeti alkotást rejtenek. Azonban a harangok toronyba történő felhúzása után az emberek többsége nem látja őket, csak a hangjuk nyilvánul meg számunkra, onnan ismerik meg az ott élők. A harangokhoz szorosan hozzátartozik azok használata, a harangozási rend. Magyarország harangozási szokásairól az alábbiakban szeretnék átfogó képet adni.

Helyi harangozási szokásokkal rendkívül kevés irodalom foglalkozik. Az utóbbi évtizedekben a haranghasználat sok városban megkopott, a harangozásnak nincs jelentősége a hétköznapi életben. Bizonyos szokások jelentőségüket veszítették, és csak a legszükségesebb esetekben, a legünnepélyesebb alkalmakkor szólalnak meg a harangok (ilyen pl. Eger, Debrecen és Budapest több temploma). Másutt egészen egyszerűen nincsen kialakult harangozási rend, akkor harangoznak, amikor a harangozónak éppen eszébe jut. Viszont nagy öröm, hogy számos település temploma mindmáig élő harangozási kultúrával rendelkezik. A szentmisék/istentiszteletek előtt hívogató harang indítja el és gyűjti egybe a híveket, a kezdetkor (vagy előtte) pedig méltóságteljes összehúzás zendíti Isten dicsőségét, és adja meg az ünnep hangulatát. Tehát rendkívül nagy változatosság tapasztalható e téren országszerte, általános szabályokat nagyon nehéz megállapítani.

Napszaki harangozások

A reggel-délben-este stb. megszólaló harangszó. A legtöbb templomban ilyenkor csak 1 harang szól (verselés), a római katolikus egyházban ezeket nevezik Úrangyalának, mivel ilyenkor a harangozás az Úrangyala imádságra szólít. Nem egy vidéken kulcsolják össze a kezüket mind a mai napig a déli harang hallatán a mezőn dolgozó emberek.

Reggeli harangszó

Hajnali 5, 6, vagy 7 órakor megszólaló harangszó, amely legfőképpen falvakban és vidéki városokban jellemző. Faluhelyen és sok kisvárosban is ez ébresztette és ébreszti ma is a mezőre induló embereket. Budapesten és a nagyobb városokban ez a szokás kihalófélben van. A hajnali harangszó sok helyen erős ellenállást, tiltakozást, perlekedést vált ki a templom környékén lakók körében, így némely templomban elmarad.

Déli harangszó

Déli 12-kor hallhatjuk. Országszerte, széles körökben elterjedt vélelem, hogy délben a Hunyadi János által 1456-ban aratott Nándorfehérvári diadal emlékére szólalnak meg a harangok. A tények azonban mást mutatnak. III. Calixtus pápa 1456 június 29-én keresztes hadjáratra szólítja fel a fejedelmeket a hatalmas területeket meghódító törökök ellen. Ekkor rendeli el, hogy délután 3 óra és napnyugta között fél óránként szólítsák imára a híveket. 1456. július 22-én megtörténik a neves diadal. Ám a harangozást kihirdető bulla a győzelem előtt 6 nappal, 1456. július 16-án íródott, viszont a győzelemmel egy időben ért Budára. Innen származik a mindmáig élő hiedelem. A harangozás célja a török támadások elleni imádság volt. Az 1490-es években ismét támadásnak indulnak a török csapatok. 1500-ban VI. Sándor pápa rendelte el ismét a délidőben történő harangozást, hogy a török elleni harcok sikeréért imádkozzanak az emberek, ekkor került ennek időpontja déli 12 órára. Ez a gyakorlat szokássá vált mindmáig. Természetesen ez a tény nem jelenti azt, hogy szakítani kell az évszázados hagyományokkal. A déli harangszó továbbra is emlékeztessen bennünket a Nándorfehérvári diadalra és magyar hazánkra, Magyarország jövőjéért való imádságra.

A római katolikus egyházban minden plébánia legalább egy templomában kötelező harangozni délben. Pl. Pápán és Kecskeméten csak a plébániatemplom harangja szól, viszont Sopron belvárosában csak a plébániatemplom, a Szt. György Dómtemplom harangja marad néma delente. A református és evangélikus harangok csak abban az esetben szólnak délben, ha a gyülekezet vezetése úgy dönt, ezt általában ősi, évszázados hagyomány határozza meg. A protestánsok főként falvakban (pl. Gomba, Báránd), kisebb városokban harangoznak délben, különösen is alföldi mezővárosokban gyakori (Debrecen, Békéscsaba, Békés, Püspökladány, Orosháza, Kunhegyes, Tiszafüred, Mezőberény, Kecskemét, Törökszentmiklós), de néhány dunántúli városban, pl Sopronban, Kőszegen és Pápán is jelzik a protestánsok a delet. Érdekes azonban, hogy pl. a ceglédi Református Nagytemplom harangjai csak az órát ütik delente. Budapesten és agglomerációjában a református és evangélikus déli harangszó rendkívül ritka jelenség. Budapesten az evangélikusok körében Rákoskeresztúron, Rákospalotán és Cinkotán, a református templomok közül pedig csak a Kispest-Rózsatéri templom harangja "húzza a levesnótát".

Érdekes egyébként, hogy Kőszegen délelőtt 11 órakor is szólnak a harangok. A 11 órás harangszó ugyanis Jurisics Miklós és vitézei törökök felett aratott, neves győzelmét hirdeti mind a mai napig.

Péntek délután 3 óra

A római és görög katolikus egyházban Jézus kereszthalála tiszteletére szólnak ebben az időpontban a harangok, és imára szólítanak. Érdekes, hogy Lajosmizsén minden délután szól a három kisebb harang Krisztus halála időpontjában, Kecskeméten, a Nagytemplom tornyából péntek három órakor megszólaló trió (a három harang plenuma) az adott héten elhunyt hívekre is emlékeztet. Ugyanakkor néhány templomban nem tartják ezt a hagyományt, így pl. Kőszeg valamennyi templomának harangja és a budapesti Szt. István Bazilika harangjai is némák maradnak péntek délután 3 órakor.

Esti harangszó

Katolikus templomokban hivatalosan télen 7, nyáron 8 órakor szólal meg. Némely templomban előrehozzák az esti szentmise kezdetére, 6 órára, így annak beharangozása egyben az esti harangszó is (pl. kelenföldi Szent Imre templom). Szép szokás, hogy némely településen az ünnepek előestéjén az esti harangszót másmilyenné, ünnepélyesebbé teszik, pl. avval, hogy nem a megszokott, hanem egyel nagyobb harang szól. Így Kecskeméten minden szombat este a Nagytemplom középharangja helyett a nagyharangot húzzák meg. Kalocsán ünnepek előestéjén az érseki nagyharang zeng. De érdekes, hogy a vajdasági Óbecse alsóvárosi Páduai Szent Antal plébániatemplom minden szombat este negyed 7-kor előesti harangszó szól, amely a három harang összehúzásával indul, majd egyenként csendülnek fel egy-egy vers erejéig, s végül ismét kórusban zengenek.

A protestáns egyházak templomainál itt ugyanaz állapítható meg, mint a déli harangszónál, a presbitérium, illetve a lelkész dönt a helyben szokásos harangozási gyakorlat alapján. Az időpontot illetően itt jóval nagyobb változatosság tapasztalható, pl. a Kispest-Rózsatéri ref. templomban 6-kor, a cinkotai evangélikus templomban nyáron 9-kor harangoznak. Általánosságban elmondható, hogy evangélikus és református körökben az esti harangszó a déli harangszónál is ritkább.

Lélekarang

Az esti harangszó után rögtön, annak szerves részét képezve szólal meg a lélekharang (általában a templom legkisebb harangja). Ezt a halottakért való imádságra szólít fel, és ily módon csak a katolikus templomokban gyakorolják. Hosszúsága 1-2 perc. Érdekes, hogy Kőszegen, a Jézus Szíve plébániatemplomban nem kapcsolják be a lélekharangot az esti harangszó után, a pápai Nagytemplomban pedig nem a legkisebb, hanem a második legkisebb harang szolgál lélekharangként. Kalocsán ünnepek előestéjén a lélekharangként szolgáló legkisebb harang helyett eggyel nagyobb harang, a Szent Mihály harang szólít a halottakért való imádságra.

Szentmisék/Istentiszteletek

Hívogatások

A szertartás kezdete előtt megszólaló harangozás, amely a híveket hívja a templomba. Évszázadokon át a kétszeri hívogatás gyakorlata élt. Egy órával korábban az elindulásra szólított a nagyharang, a fél órával korábban megszólaló kisharang pedig az egybegyűjtést jelezte. Ma már ez a jelrendszer jelentőségét veszítette, mivel a templomba járók nem a harang szavára indulnak el, hanem jóval később. A templomba jutási idő az egyre általánosabb autóhasználat miatt lecsökkent és gyakran a hívek többsége a szentmise/istentisztelet kezdetére érkezik csak meg a templomba. Emiatt sok helyen tapasztalható az a gyakorlat, hogy a hívogatást elhagyják, sőt sok plébános és lelkész ma már nem is tudja, hogy mit jelent ez a fogalom. Így pl. Debrecen, Pécs, Sopron belvárosának egyik templomában sem hívogatnak, de ugyanígy nem hívogatnak a kecskeméti evangélikusok és reformátusok, a nyíregyházi, békéscsabai és kőszegi római katolikusok.

Ahol a hívogatás hagyományát még ápolják, ott leggyakrabban egyszer hívogatnak. Ennek időpontja általában fél órával korábban van, de pl. a kecskeméti Szt. Miklós templomban 10 perccel a mise kezdete előtt, a ceglédi Református Nagytemplomban vasárnap délelőtt 1 órával korábban hívogatnak, a békéscsabai Evangélikus Kistemplomban pedig a reggel 8 órai hívogató harang szólít a 9-kor kezdődő szlovák és a 10 órakor kezdődő magyar nyelvű istentiszteletre is.

A tradícióknak megfelelő, kétszeri hívogatás gyakorlata működik többek közt Gyöngyösön: a Szent Bertalan és ferences templomban, Kőbányán: a Szent László plébániatemplomban, Vácott: a székesegyházban, valamint a kőbányai és rákospalotai evangélikus templomban, továbbá a fóti evangélikus és római katolikus, a monori, a ráckevei és a törökszentmiklósi református templomban.

A kalocsai Főszékesegyházban érseki szentmisék napján három hívogatás is elhangzik. A szentmise előtt egy órával az érseki nagyharang, fél órával a Deo Gratias harang, negyed órával korábban pedig az Asztrik-harang szól. Négy hívogatás csak Budafokon, az evangélikus templomban történik, itt a vasárnap 10 órai istentisztelet előtt 9-kor, negyed 10-kor, fél 10-kor és háromnegyed 10-kor is szól a harang.

Lépegető

A szentmise/istentisztelet kezdetét jelző, a kezdés előtt legalább 2-3 perccel megszólaló harangszó, amely a híveket hivatott a templomba kísérni. Ilyenkor általában összehúzzák a

harangokat, vagyis valamennyi, de legalábbis több harang megszólal egyszerre. A lépegető gyakorlata felekezettől független.

Érdekes alföldi evangélikus szokás (pl. Békéscsaba), hogy 1-1 verset harangoznak mindegyik haranggal egymás után, csökkenő sorrendben (más szóval kiverselik őket). Majd ezután az összes harang együtt szólal meg. Így minden harang hangjában külön-külön is, majd ezután az együttes összhangban is gyönyörködhet a templomba igyekvő gyülekezet. Sok településen már 10 perccel az istentisztelet/szentmise előtt szólalnak a harangok (ilyen: monori református templom, fóti evangélikus és római katolikus templom, nagykőrösi református templom). Fóton a református templomban az istentisztelet kezdete előtt 15 percig zengenek a harangok, Bárádon pedig már 20 perccel korábban elindítják a harangozó gépet.

Beharangozás

A szertartás kezdetét jelző harangszó, amely a kezdés időpontjában szólal meg. Szintén felekezettől független. A beharangozás hátránya, hogy ezt többnyire csak azok hallják, akik elkéstek az istentiszteletéről, illetve amennyiben az orgonista kivárja, a templomban ülők hallhatják az épület által tompítva. A beharangozás rendszerint összehúzás, vagy ahogy a német szakirodalom használja: plenum, vagyis több (ideális esetben az összes) harang egyszerre szól. A beharangozások legtöbbször rövidebbek, mint a lépegetők.

A lépegető és a beharangozás olykor-olykor összeolvad, vagy nehezen megkülönböztethető (pl. amikor a 10 órás szentmisére 9.58-tól 10.01-ig szólalnak a harangok). Az utóbbi időkben sok templomban a beharangozásról lépegetőre térnek át, mivel ez jobban gyönyörködteti a híveket, hiszen a templomba sietve hallják a zengő harangok szavát. Lépegető és beharangozás egymás után nagyon ritka gyakorlat, de pl. Kőszegen a 10.55 és 10.59 között megszólaló lépegető után 11 órakor egyben a Jurisics-győzelemre emlékezve a nagyharang harangoz be a szentmisére. A makói evangélikusoknál viszont a lépegető és a beharangozás is elmarad, és csak a hívogatást tartják.

Harangozás szentmisék/istentiszteletek alatt

Római és görög katolikus templomokban szokás Úrfelmutatás alatt harangozni, azonban ezt rendkívül kevés helyen gyakorolják, többek közt azért, mert ez a harangozó (harangot kapcsoló) és a szentmisét bemutató pap között szoros együttműködést, összehangolást igényel.

Evangélikus istentiszteleteken a Miatyánk imádkozása alatt szokás harangozni, hogy az otthonmaradt betegek együtt tudjanak imádkozni a gyülekezettel. Az ekkor megszólaló harang sok templomban (pl. Sopron, Bp-Fasor) a Miatyánk-harang nevet kapta. A Miatyánk harangozása sokkal szélesebb körben gyakorolt szokás, mint a katolikusok Úrfelmutatáskor megszólaló harangszava.

A reformátusok sehol nem harangoznak az istentisztelet alatt.

Kísérő (Harangozás szentmisék/istentiszteletek után)

Néhány helyen a szertartás befejeztét is harangzúgás jelöli, és kíséri a híveket otthonukba, ezért hívják ezt kísérőnek. Kalocsán nagy ünnepeken az érseki szentmise végén kb. 10-15 percig szól az érseki nagyharang. Szegeden a második legnagyobb, ún. püspöki harang szól a

jelentősebb szentmisék végén. A budapesti Szent István bazilikában a körmenetek végét a Boldogasszony-harang jelzi, illetve az augusztus 20-i ünnepi szentmise végén a Szent István nagyharang zeng hosszasan. Protestáns viszonylatokban ritka az istentiszteletek utáni harangszó, több helyen elhunyra emlékeztet, azonban Tiszafüreden, a református templomban az istentisztelet végén is kb. 10 percig szól az összehúzás.

Püspöki és érseki nagyharangok

A székesegyházak általában legnagyobb, vagy 2. legnagyobb harangja, amely csak és kizárólag érseki/püspöki szentmisék napján, illetve azok előestéjén szólalnak meg. Ezen kívül meg szokás húzni őket szentmisék végén, amikor az érsek/püspök a hívekkel együtt a hajlékába tér. Az utóbbi időkben mutatkozó tendencia, hogy az érseki/püspöki harangok nem az érseki címnek, hanem az ünnepnek szólnak, így pl. a budapesti Szent István Bazilika nagyharangjai akkor is szólnak, ha az adott ünnepen az érsek nem mutat be szentmisét a templomban. De pl. Kalocsán az érseki nagyharang kizárólag az érseki misék napján, illetve előestéjén szól, amikor Grósz érsek 5 évig a kommunisták börtönében volt, a harang 5 évig nem kondult meg. Érdekes, hogy Pécs püspöki nagyharangja minden vasárnap jelzi a reggelt, delet és estét, de a szentmisékre csak ünnepek alkalmával szólít.

A fentiekén kívül a püspöki/érseki nagyharangok a püspök/érsek, illetve a pápa halálát hirdetik, így sok székesegyházban a nagyharang rendkívüli időben történő megkondulása ezt jelenti.

A protestáns egyházakban egyházi címekhez kötődő harangok nem léteznek. Egy-két helyen azonban előfordul, hogy bizonyos harangok csak ünnepekkor szólnak. A debreceni Rákóczi-harang ugyan nap mint nap hírül adja egy-egy egyháztagnak halálát, vagy halálának évfordulóját, azonban a vasárnapi istentiszteletekre csak ünnepeken és jelentősebb vasárnapokon szólaltatják meg. A törökszentmiklósi református templomnak van egy 1805-ből származó, ősi harangja, ezt kímélés miatt szintén csak ünnepi istentiszteletek előtt kapcsolják.

Rendkívüli emlékharangszó

A fentiekén túl harangok hirdetnek számos rendkívüli eseményt és ezek emlékét. Így országszerte harangok zengtek 2010. június 4-én, a trianoni határmegvonás 90. évfordulóján, vagy 2009. május 22-én, amikor egyesültek a Kárpát-medence református egyházai, és létrejött a Magyar Református Egyház. Ugyanígy harangok zúgása hirdette az örömet, amikor a rendszerváltás idején az utolsó szovjet egység elhagyta Magyarországot.

Nagypéntek és nagyszombat

Ezen a két napon Jézust gyászolják a keresztény egyházak, így a római katolikus egyházban ezeken a napokon tilos a harangozás. A harangokat - főként faluhelyen - kereplők helyettesítik. Érdekes, hogy némely templomban technikai okok miatt nem tudják nagypéntekre leállítani az beprogramozott harangozást, így ott a csendet megtörik. Nagyszombat estéjén, Húsvét vigíliáján térnek vissza a harangok. Régi szép gyakorlat, hogy ekkor a templom összes megszólaltatható hangszerét (orgonáját, harangjait és csengettyűit) egyszerre hallhatjuk. Így pl. a kőbányai Szent László templom szentélyében lévő kis harangot is csak ilyenkor húzzák meg.

Az evangélikusok a 20. század közepe óta a döntő többségben csatlakoznak a harangnémasághoz, a reformátusok mind a mai napig sok templomban harangoznak ilyenkor is, azonban az utóbbi időkben több presbitérium határozott arról, hogy ezen a két napon némák maradnak a harang, és majd csak a húsvétvasárnapi feltámadást hirdetik csengő hangon.

Vihar

"Hívom az élőket, elsíratom a megholtakat, megtöröm a villámok erejét" szól a régi, latin harangfelirat. A katolikus egyház különös gonoszúzó, démonűző jelentést is tulajdonít a harangoknak, így a súlyos károkat okozó villámlás elhárításaként is használták. Nem egy ősi élménybeszámolóban, történetírásban olvashatjuk, hogy amikor a vihar a faluhoz közeledett, a harangokat meghúzták, és a villámlás elmúlt. Az evangélikus és református teológia a harangoknak ezt a szerepét elutasítja, így a "□ megtöröm a villámok erejét" felirat a protestánsok harangjain már nem szerepel.

Halálhír és temetés

Ebben a témában a legkülönbözőbb szokások alakultak ki országszerte, amely településről településre más és más. Faluhelyen abból hogy melyik harang mennyi ideig és mennyi megszakítással szól, meg lehet állapítani, hogy milyen korú, nemű és családi állapotú volt az illető. Ily módon a harangozási szokások ebben a témakörben a legváltozatosabbak és legértékesebbek. A halotti harangozási szokások a temetési kultusz egyik meglehetősen felderítetlen területe.

Az alábbiakban a temetési harangozásokra hoznánk fel néhány ma is élő példát.

Kecskeméten a református templomban sem az istentisztelet előtti hívogatás, sem a déli harangszó nem szokás, mégis ennek a templomnak a harangjait hallhatjuk leggyakrabban. Ugyanis minden elhunyt után kétszer szólal meg a templom összes harangja: a temetés kezdetekor, majd amikor a gyászmenet elindul a sírhoz. Mezőberény evangélikus templomában, amikor halálhír érkezik a parókiára, először a kisharang szól egymagában, majd a nagyharang szintén szólóban (ha nő halt meg: a felénél megszakítással, ha férfi: megszakítás nélkül), majd a három harang együtt zengi a gyászt. Debrecen Református Nagytemplomában és Fót katolikus templomában a nagyharang váratlan időben történő megszólalása közli a szomorú hírt.

Összegzés

A fentiekből jól látható, hogy általános harangozási szokások Magyarországon nem igazán léteznek, ezektől sok esetben eltérnek, vagy nem tartják a hagyományokat (ez alól talán a legerősebb kivétel a római katolikusoknál a déli harangszó). Emellett a fenti részletes ismertetést elolvasva bőven ér bennünket felemelő és elszomorító élmény. Felemelő, hogy ennyi szép harangozási hagyomány gyűlt fel az évszázadok során, és vannak települések, ahol ezek mindmáig élnek. Ugyanakkor elszomorító, hogy rendkívüli értéket képviselő, "zengő szobraink", amelyek megannyi történetről tudnának mesélni, egyre kevesebbet hallhatók, és egyre kevésbé meghatározói a mindennapoknak, az ünnepeknek. Jó lenne, ha ez a folyamat megállna, és bizonyos hagyományok újra felélednének, vagy megtalálnánk ezek szerepét a modern világban

